SOENDASCHE BEZWERINGS FORMULES.

DOOR

R. A. KERN.

't Is bekend, welk een belangrijke rol toover- en bezweringsformules vervullen in 't leven van den Inlander. Ook bij de Soendanezen tieren ze welig. Men behoeft niet lang in de Soenda-landen geweest te zijn, om te bemerken, dat aan de „djampe“ veel waarde wordt gehecht. Een „djampe“ is 't middel om tot een zeker beoogd doel te geraken, b.v. welstand, 't bezit eener begeerde vrouw, kinderen, genezing van ziekten. 't Hoofdbestanddeel, de eigenlijke djampe is een spreuk of formule; bij de toepassing, 't „ngadjampe“ behooren nog andere ceremoniën en handelingen in talloze verscheidenheid.

De djampe's zijn niet algemeen eigendom en ieder, die de woorden eener djampe kent, is nog niet in staat ze toe te passen. Men moet bepaald bekend staan als iemand, die in 't „ngadjampe“ bedreven is, wiens djampe of djampe's werkdadig zijn. Gewoonlijk zijn 't menschen op leeftijd, mannen zoowel als vrouwen. Toevallige omstandigheden kunnen een roep vestigen: 't feit, dat een aanzienlijk persoon zich laat „bespreken“, een opzienbarende genezing, de persoonlijkheid van den „toekang djampe“, zijn houding, spraak, gebaren, leeftijd, afkomst. Er zijn toekang djampe in alle rangen en standen der maatschappij, tot onder de hoogst geplaatsten, die hun diensten geheel belangeloos verleen. Regel is echter, dat de toekang djampe betaald wordt.

Wijlen Holle en de Hoofdpanghoeloe van Garoet, Raden Hadji Moehamad Moesa zijn krachtig tegen 't gebruik van djampe's opgekomen om haar schadelijkheid, de laatste verwierp ze bovendien als overblijfselen uit den Heidenschen tijd. Zij wezen er terecht op, hoe menschen hun gezondheid hadden verwoest door de kostjes, die met de djampe's werden toegediend, hoe velen zich arm medicineerden en bedriegers zich ten koste der goedgeloofige menigte verrijkten. Maar met dat al kan men den toekang djampe niet gelijkstellen met onze kwakzalvers. De meesten gelooven in de kracht hunner djampe's zoo goed als hun patienten en zijn te goeder trouw.

Een djampe geldt slecht in bepaalde gevallen en de kennis van één persoon is tot één of enkele djampe's beperkt. De een bezit een djampe tegen buikziekte, een tweede tegen oorpijn, enz. 't Is een zeldzaamheid, dat iemand zich uitsluitend met „ngadjampe“ bezig houdt; men medicineert te hooi en te gras en heeft voor 't overige een beroep als een ander.

Een ceremonie, die bijna altijd voorafgaat is 't branden van wierook, zelden ontbreekt ook een offerande van spijzen en dranken. Men doet precies, wat de toekang djampe verlangt. Zonder zich een scherpe voorstelling te maken van vertoornde geesten, die den mensch belagen, is men overtuigd, dat onachtzaamheid een gebrek aan eerbied is, dat den nalatige wordt ingepeperd. De kracht der djampe zou worden verzwakt of te niet gedaan door iets achterwege te laten. Zoo groot is nog 't geloof in de djampe's. Ik herinner mij, bij 't bezoek aan een Inlandsche school, dat de onderwijzer een flippica hield tegen 't gebruik van djampe's en aan 't einde van zijn betoog de vraag deed: „Wat is nu beter, medicijn van den dokter of djampe's?“ Waarop de geheele klasse als een man riep: „Djampe!“ De onderwijzer was, buiten de school, geheel van 'tzelfde gevoelen.

In den tegenwoordigen tijd gaat van de vromen de meeste beweging uit tegen de djampe's. Hun invloed openbaart zich minder in 't verdwijnen der djampe's, meer hierin, dat weg wordt gelaten wat men als Heidensch beschouwt en er in worden gevoegd allerlei goed-Mohammedaansch klinkende woorden en frazen. 't Woord do'a of doe'a wordt voor zulke spreuken gebruikt, die echter niet scherp van djampe's te scheiden zijn. ¹

Een 3^e woord voor bezwerings- of tooverformule, radjah, is in beteekenis nauw verwant met djampe en bovenstaand soort do'a.

De djampe's zijn dus ook aan verandering onderhevig en met den tijd worden de oude bestanddeelen schaarscher. Die oude woorden en uitdrukkingen worden niet meer of slecht verstaan en daar de overlevering van geslacht tot geslacht mondeling geschiedt, worden de oude djampe's allengs onverstaaubarer en meer verminkt en verknoeid.

't Aantal djampe's is zeer groot, eigenlijk onbegrensd, want dagelijks kunnen er nieuwe gemaakt worden. Velen hebben dan ook niets wonderspreukigs aan zich en danken hun bijzondere werking slechts aan den persoon van den toekang djampe en de bijbehorende ingre-

¹ Van zuiver-Mohammadaansche do'a wordt hier niet gesproken.

dienten. Daaronder zijn vaak geneeskrachtige kruiden, die voor de djampe 't werk doen.

Eenige djampe's, die bijzonder belangrijk voorkomen, mogen hier een plaats vinden: ¹

I. Enkele djampe's in verband met de rijstcultuur.

De gebruiken bij de rijstcultuur hebben steeds de aandacht getrokken en zijn veel beschreven; ook de doe'a's, die daarbij te pas komen genieten bij ons wellicht de meeste bekendheid, zij zijn door de Soendaneezen ten deele zelf neergeschreven.

In een zeer belangrijk gedicht, de wawatjan Soelandjana — de geschiedenis van de rijst — wordt verhaald, hoe de rijst ontstond, hoe zij gebracht werd naar de aarde, daar verbouwd werd, geoogst en bereid, voorts aan welke plagen 't gewas blootstond en hoe die werden bezworen. De plechtigheden en gebruiken, die op aanstichting van Batara Goeroe plaats vonden worden beschreven. Uit 't verhaal moet blijken hoe de goden verlangd hebben, dat de rijstcultuur zou worden gedreven. De vromen richten zich juist tegen die oude, onschuldige gebruiken. De wawatjan Soelandjana is daarom belangrijk als codificeering van nog heden ten dage in zwang zijnde of nog bekende gebruiken. De wawatjan is bij velen niet meer bekend en geraakt in 't vergeetboek. Bij de beschrijving nu, hoe de rampen in 't gewas, de verschillende hama werden gekeerd, worden o. a. de volgende doe'a vermeld:

1. Doe'a panjinglar angin riboet — Doe'a tot verdrijving van zwaar weer (regen en wind):

Mimitina nji Poehatji Sangiang Sri, djangkar ing sahadat iman; godong-godong kang adadi hoerip; akar iman wit ing pangawasa, tjahaja mataholang reh, kawasa poehatji ikoe; Sri eling marang wit djangdji, elingkeun sari(n) ing iman; tjat, djadi rahajoe, badan hoerip reundjeung njawa, dadi hoerip sampoerna njawa(n) ing hoerip, waras dadi waloeja.

N.B. Nji Poehatji heette de prinses, die aan de padi 't aanzien gaf. In de wawatjan heet later de padi zelf Poehatji. De naam is evenals Sangiang Sri met de padi vereenzelvigd.

Mataholang is de witte kern van de rijstkorrel.

¹ Een djampe panjaweran, die wordt uitgesproken, als de bruid en bruidegom het huis binnentreden, is uitgegeven door K. F. Holle in Tijdschr. Ind. T. L. en Vk. XX, p. 99—102.

2. Nog een doe'a panjinglar angin riboet.

Herang lenggang noe ngalenggang matak nangtoeng Sri, noe matak tiis; rasa noe ngahoerip bajoe, ngahoeripan Nji Poehatji.

N.B. Nangtoeng slaat op 't zich weer oprichten van door regen en wind gelegerde padi.

3. De volgende doe'a is een panjinglar tegen schadelijk viervoetig gedierte. Men richt 't woord tot den vijand:

Lamoen njaba, sija oelah arek hajang; hajang, oelah boga pikir; boga pikir oelah njaba.

Lamoen njaba, oelah hajang; lamoen asoep, sija pasti, adjoer radjah iman, awak sija djadi tjai.

De zin van deze doe'a is duidelijk:

Als gij er op uit gaat, heb dan geen begeerte (naar Nji Poehatji); hebt gij die wel, heb dan geen plan of gedachte; hebt gij wel iets in 't zin (tegen Nji Poehatji), ga dan niet uit.

Als gij er op uit gaat, heb dan geen begeerte; als gij op 't veld komt, is uw vonnis gevelde en wordt ge verpletterd door de radjah iman. Uw lichaam wordt tot water.

4. Wel zeer oud is deze djampe, bij dezelfde gelegenheid gebruikt, beginnend met de heilige syllabe:

Ong! Tjala tjali këmma, kama mani kama lingkëmma; sama mani sama mingkëmma; këna sasawan, rët boengkëm mingkëm biwir. Sang mingkëmma teu kaboengkëm soengoet sira, toetoepe sihoeng lan biwir, koe sanggatëm rët moesna, tjeuli, iroeng djeung mata; sanggatëm hingkang noetoeppi; kama mingkëm atisira, kabeh adjaden tangi.

Bij elke panjinglar behooren nauwkeurig omschreven ceremoniën en offeranden.

II. Djampe's van toovenaars.

't Betooveren van personen komt nog altijd voor. Vooral de Zuidkust der Preanger Regentschappen staat in een slechten reuk; lieden van elders zijn soms angstig zich daar te vestigen.

De hier medegedeelde tooverformules werden enkele jaren geleden met succes door een vader en zoon en nog een derde in een dorp aan 't Zuiderstrand toegepast. Zij vormden een waar schrikbewind. Geen dorpeling zou 't wagen zijn velden te gaan bewerken vóór die van 't drietale, van allerlei moest 't beste voor hen zijn; zij waren feitelijk heer en meester en wisten daarvan uitstekend partij te trekken. Zij kregen alles gedaan en dreigden ieder, die aan hun eischen niet

voldeed te zullen betooveren. Er kwamen opvallend veel sterfgevallen voor, die aan hen werden geweten. Mogelijk maakten zij gebruik van vergif; 't lijkt me echter niet onwaarschijnlijk, dat sommigen zichzelf den dood berokkendden door hun overgrootten angst¹. Lang kon 't spelletje niet duren; zoodra 't bekend werd, werd er een eind aan gemaakt. De woedende bevolking had de toovenaars wel willen vermoorden.

Was men eenmaal betooverd, dan was een andere djampe noodig, om den toestand van betoovering te doen ophouden.

De 1^e tooverformule was de djampe paněloehan Pakoewan Padjadjaran en luidde als volgt:

Pědang, pědoeng, pědong! kapalang tjat badong sija ti heula. Pangbingoeskeun soengoetna, panglampatkeun matana, pangnjotjokankeun tjeulina, beubent oewang kantjing wěsi, karoewang koe tali rante, pangnjokotkeun bajoena, mangka rěmpoeg poetjoesna, rěmpag bajalna, pęgatkeun tali rantoenan angěnna; nja aing ratoe těloeh ti Pakoewan Padjadjaran, panglelewaankeun si anoe (naam van de te betooveren persoon).

Hierbij behoorde de volgende djampe om de betoovering weg te nemen:

Radjah aing radjah gěde, radjah gěde ti Pakoewan, meunangna ti Padjadjaran; ěmboeng kapipiran kabandingan, kalalaran kaliwatan, kasoesoepan kasoeroepan koe ěko sasaka domas, segor ka boewana Pantjatěngah; tiis ti peuting, waras ti beurang, istan, istan, mokahana.

N.B. Sasaka, in Coolsma's woordenboek vertaald met erfstuk (poesaka), heeten in Galoeh de dorpsbestuurders buiten 't dorpschoofd.

Domas = 800.

De 2^e tooverformule — djampe paněloehan goenoeng Galoenggoeng — was veel korter:

Ratoe těloeh ti Galoenggoeng sang ratoe tjeda tjawal; nja aing sang ratoe tjeda tjawal. Toeh! singsijeunan si anoe (naam van de te betooveren persoon).

De bijbehorende djampe tot opheffing der betoovering:

Ratoe těloeh ti Galoenggoeng, sang ratoe tjeda tjawal boewah reumbaj. Sang ratoe gereleng, herang, baja, baja tankoebaja. Nja sija noe bajatamah, hoerip koe nabi, waras koe kěrsa Allah.

¹ Van medische zijde wordt me medegedeeld, dat vrees- of schrikjaging wel gevolgen kan hebben, die den dood verhaasten, dat 't echter betwijfeld moet worden of zij alleen en direkt den dood kan veroorzaken.

III. Radjah's gebruikt door pantoenzangers en in enkele andere gevallen.

De Soendasche pantoen is een verhaal van eenigen omvang in tĕmbang bevattende geschiedenissen uit 't grijze verleden, toen de Islām zijn intrede nog niet had gedaan. In bijna alle spelen 't rijk Padjadjaran en zijn koning Siliwangi de hoofdrol. 't Zijn epische gedichten van 't Soendasche volk, al achten wij ze als geschiedbronnen van weinig waarde. In tegenstelling met de wajang zijn ze nationaal. ¹ 't Heeft iets bizonder bekorends, te zitten luisteren naar 't lied van zoo'n blinden zanger (de toekang pantoen is blind), zijn voordracht begeleidend met 't tokkelen op de katjapi. De toeschouwers zitten in schemerachtig licht, ongegeneerd, dicht bij den toekang pantoen. De voorstelling mist geheel 't plechtstatige van een wajangvertooning, zij heeft integendeel iets huiselijks, Soendaneesch-gemoedelijks.

De pantoen is heilig. De voordracht wordt ingeleid met 't branden van mĕnjan. De toekang pantoen heeft bovendien verschillende soorten roedjak en doewĕgan — jonge klapper — voor zich staan. Na siriĥ gekauwd te hebben prevelt hij onverstaanbaar eenige gebeden (radjah) en slaat daarbij akkoorden aan op de katjapi. Hij vraagt door middel van 't ngaradjah vergiffenis voor 't feit, dat hij de pantoen verhaalt, dus ter voorkoming van onheil.

Deze radjah's zijn de volgende:

1. Radjah Pamoēnah.

Hina herang hina lenggang, boemi langit tatjan djadi, manoesa teu atjan aja, kakara Allah ta' allah. Boejoet gahoeng ratoe gahoeng, noe ngawindoe di boewana inih, noe neureuj atjina inih radjah pamoēnah. Diri sagombongan manik, datang manik Astagina, toengkĕb herang toengkĕb lenggang toengkĕb wisesa, noe wisesa di boewana Pantjatĕngah.

N.B. In de djampe, waarmee de betoovering door de tooverformule Pakoewan Padjadjaran wordt opgeheven is ook sprake van „boewana Pantjatĕngah.“ Duidt dit op een oud geloof, dat de wereld de middelste is van 5 werelden: hemel — luchtruim — aarde — ruimte tusschen aarde en onderwereld — onderwereld?

2. Radjah Pakoewan.

Ka Pangeran Rangga Waloeŕing powe kĕmis boelan Moeloed powe djoemaāh oetoesan poetra Oendjoenan, embak larang kadaton ing Lĕmahpoetih; adji Mĕkah, kang kawasa di noesa Djawa, Djakĕtra noe nanggeuj inja, noe nanggeuj atjina Nji Pajoeng ageung,

¹ De wajang wordt gespeeld in 't Javaansch. Alleen luimige intermezzo's: 't optreden van Si Tjepot e. d. geschieden in 't Soendasch.

noe ngageugeuh di Goenoeng Halimoen, boejoet eureur boejoet eundeur boejoet ti bang laki larang Praboe radjah Pakoewan.

Ahoeng deui, ahoeng deui, moewat ahoeng tiloe kali, ditagih djoerig sakēti, ditejang balad salaksa. Maoeng koeroe soesoemboelan, badak galak dēdēpaän, kasēmaran kasēmoeran, kasēmaran nabi Adam kasēmoeran nabi Daoed, neukteuk hideung ratna goemilang, moen ngalapoeck djadi halimoen, moen ngajapak djadi sagara, notogna ka goenoeng Koromong enggalna ka goenoeng Padang, nēda tjaäng nēda padang, tjaäng sa djēroning ati.

3. Radjah Pinggoet.

Soerat koering soerat pinggoet Raden Soetra Kandoeroewan Toemēng-goeng Ranga Waroeling, ngakalan njērat hing powe kēmis boelan Moeloed, moelane mimintoen (kikintoen?) soerat ka poetrane ing Toendjoeng bang noe tjalik di Lēmahpoetih koesoemah di noesa Djawa; ratoe Soeloek adji Mēkah menak noe ti Padjadjaran. Nawaetoe oendjoeck hilap-ing gigilang kilapi, angga anggoetjap: „Laillahhailēllah!“

4. Radjah Pramoehoen.

Ahoeng deui, ahoeng deui, moewat ahoeng toedjoech kali; langkojang karang Sindoelang, botjah oerang Oedjoeng koelon, reup peuting ngimpi di djoenti, di djoenti dipasang miri, dipasang di awang-awang, noe nagih endjer-endjeran, paranene hanteu naoer, aja naoer soesoengkoenan, koedoe goentoer Tjihaliwoeng. Tjihaliwoeng noendjang ngidoel, teka (tēka?) tjaäh noendjang ngaler, tjongtjot andjing bilang tawe, pati hagam beureum koening, ujoesoekna ti mangoe-loewoek, mabakan ti Djamboe dipa, koeda molet samagae, limareun limar sandana, sok sadjong eulis bahe, tjokotan deui, tjokotan deui, iroeng-iroeng ngaroengkajang. Tikoekoer ti lijoeng goenoeng, goenoeng ti lijoeng tikoekoer, basa keur nangtoeng di Bandoeng, toeloek ka Soemēdang rangrang, Panembong manana kosong tjalikna di Kandangwēsi, noe saorag Soekapoera, noe saorag Soekakērtā; Tjisantjang aramis teuing, Tjiamis ngadi dadane, tjektjokna di Pakomotan, mandina di Dērmawangi, disoesoendoek sisir pēnjoe; bral angkat leumpang tiheula, ngeupatkeun bokor salaka, simongkona kamina datangna ka Sang Praboe Siliwangi Sangoewangi sapoeloekaneun.

5. Radjah Asih of Radjah Paboewaran.

Toembak binang teu kabilang pake noembakan tjeleng, titis toelis ti noe leutik, tapak tangan ti Dewata, Dewata noe bisa olah sapakēm sapoeloeh peuting, sapanganang sapanginang noe bisa njoesoek Tjihaliwoeng pake mengkong Tjisadane, Tjisadane noendjang ngaler, Tjihaliwoeng noendjang ngidoel, tjai ninggang ka Salapa koedjang,

tjai teu kiroeh ti hilir, tjai teu kiroeh ti girang, titěngah tjanembrang herang, pangroembajan ramboet pandjang.

Pangeran Koedapangana (of koeda panganna?) koeda ngolah ti Pakoewan. Tikoekoer ti lijoeng goenoeng, goenoeng ti lijoeng tikoekoer di poentjak Simaliangoe. Pinangkasih noe ngadjadi, Pinang rarang noe ngajoegakeun, da hade beunang noe rampes mandina di Děrma-wangi, Pasir tjongkrang pamojanan, toempak gadjah panglanaän, gadjahna ti Tjintapoera ti moeara Kandang haoer, lambitna ti Soe-lambitan, tjingtjin simalějana, ear sěnggak ti Tjihea, toeloj nandjak ka goenoeng Haroeman, nejang landeuh ka goenoeng Kaledong, toeloj ka nagara Bandoeng bari ngoekoer-ngoekoer kampoch, sindang ka Parakan moentjang, toeloj mande-mande saor, moendoet sangoe ti Maroejoeng, lalabna ti Tjintapoera ti moeara Kandanghaoer. Toemilis njawiskeun boemi, noe mapag poetra Koemambang, tjoetjoe moelja djadi djěněng, djěněngna di Timbangantěn. Panembong moelane kosong, boeroeng naek ka Tjiwoelan, naekna ka Tjipantajan, diboeboengkang dibebengkong kaheuleus koe tjadas neukteuk tjaning paraj Tondjonglaja, toeloj angkat ngagarangsaj, angkat naratas Tjibentang, toeloj indit njisir langit, nginditkeun oerang Tjiawi, nitahan oerang Mananggang; ari nandjoeng oerang Paroeng, marak di Parakan tiga, noe marak oerang Tjidamar djeung oerang Pasir nagara, miiteuk miroewas boengbas, miroeha (miroehak?) mikoendang damar, njoektroek leuwi nejangna tjai, tjěng loentjat nejangna keur meuntas; nja ngedjo njorendang tjongtjot nja dahar mipoetra pinggan, koempoelan pada Apsara koempoelan pada Apsari koempoelan dilintoeng maoeng, los ka wangoen koendang pajoeng, babaring těpi ka pati, djadjaga těpi ka mangsa; naon pibalokareunnana? koempoel noe satigang poeloeh tiloe, běnggawan sawidaklima, noe lima djadi ěmbanan, srek leut srek leut atjina badagna lěmboetna sarina reudjeung boektina.

De laatste radjah (radjah Asih) wordt alleē gepreveld, als de lalakon Malangsari zal verhaald worden; bij alle overige pantoens wordt met de eerste 4 radjah's volstaan.

Behalve bij 't voordragen van pantoens heeft 't ngaradjah nog bij enkele andere gelegenheden plaats.

Als een stuk grond, waar tevoren nog geen huis gestaan heeft, wordt gelijk gemaakt, met 't doel, er een woning te bouwen (ngalělěmah) wordt de radjah pramoehoen uitgesproken.

Gebruikt men daarbij nieuw hout dan wordt dit, alvorens bewerkt te worden, eerst bezworen met de radjah Pinggoet.